

О. С. Шнирко,
д. е. н., професор, Європейський університет

ІННОВАЦІЙНЕ ОСМИСЛЕННЯ ФЕНОМЕНА ЕКОНОМІЧНОЇ ВЛАДИ: ЗАХІДНІ ПІДХОДИ

У статті на основі сучасних західних напрацювань розглянуто нові підходи до осмислення феномена економічної влади. Наголошується, що влада сили та влада багатства доповнюють-ся владою знань, що матиме вагомe значення для розвитку цивілізації у XXI ст.

In the article on the basis of modern western works the new going is considered near the comprehension of the phenomenon of economic power. It is marked that power of force and power of riches is complemented power of knowledges, which will have a ponderable value for development of civilization in a XXI age.

Ключові слова: економічна влада, влада сили, влада багатства, влада знань, влада інформації, "інфократія", "нетократія".

Key words: economic power, power of force, power of riches, power of knowledges, power of information, "infokratiya", "netokratiya".

Американський письменник, соціолог та футуролог Елвін Тоффлер (народився у 1928 р.) став світовою знаменитістю завдяки кільком блискучим працям, що отримали світове визнання. Особливого резонансу набули його твори "Шок майбутнього" (або "Футурошок") (1970), "Третя хвиля" (1980), "Війна і антивійна" (1993) та ін. Проте, осмислюючи феномен економічної влади, слід вказати на особливе значення роботи "Метаморфози влади: знання, багатство і сила на порозі XXI століття". Праця вийшла у 1990 р. та вкотре підтвердила незвичайні пророчі здібності цього автора.

Доцільно нагадати, що економічною владою у широкому розумінні вважається контроль певного соціального суб'єкта над економічними ресурсами, володіння матеріальними цінностями в максимально доступних межах. Проте змістовне наповнення явища економічної влади не є статичним та потребує постійного коригування під тиском нових аргументів. До авторів, що демонструють релятивістське ставлення до феномена економічної влади, слід віднести й Е.Тоффлера.

Фундаментальні зрушення у змістовних та організаційних засадах влади, що відбулися у другій половині XX ст., Е.Тоффлер позначає терміном "нова теорія влади", концептуальною основою якої він вважає концепцію "тріади влади". Її сутність полягає в тому, що го-

ловними чинниками завоювання, головними джерелами використання та головними важелями утримання влади є сила (насилля), багатство і знання. Одна з показових тоффлерівських цитат: "Які б інструменти влади не експлуатовувалися правлячою елітою або окремими людьми в їх приватних взаємовідносинах, сила, багатство і знання залишаються її основними важелями" [1, с. 35]. Виходячи з цього, Е.Тоффлер поділяє владу на три типи: 1) низькоякісну; 2) владу середньої якості; 3) владу найвищого гатунку.

Низькоякісна влада тримається на силі. "Тінь насилля або сили, яка зафіксована в законі, стоїть за кожною дією уряду і, як наслідок, будь-який уряд покладається на солдатів і поліцію у справі надання сили своїй волі". Одночасно Е. Тоффлер застерігає, що насилля породжує спротив і жертви лише чекають на слушний момент, щоб нанести удар у відповідь. "Головна слабкість грубої сили полягає в її абсолютній негнучкості. Насилля може бути використане лише для покарання. Якщо бути стислим, воно — низькоякісна влада" [1, с. 36-37].

Влада середньої якості базується на багатстві: "Багатство більш зручний елемент влади. Сила товстого гаманця значно багатосторонніша. Замість простого залякування або покарання він може запропонувати чу-

дово градуєвані винагороди — виплати чи винагороди грошима або чимось подібним. Багатство може використовуватися як у позитивному, так і негативному плані. Воно, отже, значно гнучкіше сили. Багатство — влада середньої якості" [1, с. 37].

Високоякісна влада або влада вищого гатунку спирається на знання. Характеризуючи цей тип влади та доводячи її переваги перед розглянутими вище, Е.Тоффлер наголошує: "Влада високої якості — це не просто можливість зробити по-своєму, примусити інших робити те, що вам заманеться, навіть якщо вони надають перевагу іншому. Високоякісна влада передбачає значно більше. Вона передбачає ефективність — досягнення мети з мінімальним джерелом влади. Знання часто можуть використовуватися для того, щоб примусити іншу сторону полюбити вашу послідовність операцій при виконанні дій. Вони можуть навіть переконати людину в тому, що вона сама визначила цю послідовність". Отже, "знання можна використати так, щоб інші люди були вимушені діяти бажаним для вас чином, а не у власних інтересах. Знання дають владу найвищого гатунку" [1, с. 37-38].

За твердженням американського дослідника, яке є наскрізним у його різних роботах, низькоякісна влада зародилася й була чи не єдиною в доіндустріальну епоху (на Заході — до XVIII ст.), влада середньої якості — домінувала в індустріальну епоху (XVIII—XX ст.), високоякісна — є продуктом інформаційної епохи (починаючи з кінця XX ст.).

Враховуючи те, що сучасна цивілізація є складним поєднанням доіндустріального, індустріального та постіндустріального світів, у ній існують всі три типи влади. Так само існують соціальні суб'єкти, готові використати кожну з них окрема або ж усі разом.

Іншим, не менш важливим виміром переформатування влади, є нова пропорція співвідношень між силою, багатством і знаннями. Якщо Ф. Бекон, маючи на увазі реалії XVII ст., ставив знак рівності між знаннями і владою, то Е. Тоффлер майже через чотири століття вказує на обмеження й послаблення впливу сили і багатства та швидкому посиленні ролі знання, а також у зростанні залежності перших двох компонентів влади (сили й багатства) від останнього (знання) [2, с. 54].

На підтвердження цієї нової закономірності розвитку влади Е.Тоффлер наводить наступні аргументи:

а) революція охоплює сучасний постбеконівський світ. Жоден геній минулого — ні Сунь-Цзи, ні Макіавеллі, ні сам Бекон — не міг уявити сьогоденної найглибшої метаморфози влади: і сила, і багатство стали надзвичайно залежати від знання";

б) "в інформаційному суспільстві знання — це справжній важіль влади";

в) "знання самі по собі ... виявляються не лише джерелом найбільш високоякісної влади, але також найважливішим компонентом сили і багатства. Іншими словами, знання перестало бути додатком до влади грошей і влади сили, знання стало їх сутністю. Воно ... їх надзвичайний підсилювач. Це — ключ до розуміння прийдешніх метаморфоз влади, і це пояснює, чому битва за контроль над знаннями і засобами комунікації розгортається на всьому світовому про-

сторі" [1, с. 38-40, с. 49-50].

Зазначені метаморфози влади не є простими та одномірними. Вони матимуть радикальні соціальні зрушення. Е.Тоффлер небезпідставно міркує над тим, що сила і багатство першопочатково є власністю могутніх і багатих. Воістину революційна характеристика знання полягає у тому, що ним можуть володіти слабкі та бідні. Виходить, що знання є найбільш демократичним джерелом влади. Саме ця властивість знань перетворює його на постійну загрозу можновладцям, навіть якщо вони використовують його для посилення власної могутності.

Е. Тоффлер: "Це пояснює, чому кожен, хто має владу — від патріарха до президента компанії або прем'єр-міністра країни — хоче контролювати кількість, якість та розподіл знань усередині свого володіння". Тому "майбутня боротьба за домінування буде все більше і більше перетворюватися на битву за розподіл і доступ до знання".

Виходячи з положень Е.Тоффлера, можна сформулювати головні причини метаморфоз влади (глобальних зрушень у її структурі й системі):

— перехід людства від індустріального до постіндустріального, інформаційного та інформаційно-знаннєвого суспільства;

— фундаментальні зміни у співвідношенні сили, багатства і знання, зокрема швидке посилення ролі знання та зростання залежності від нього сили і багатства;

— масове впровадження в людську життєдіяльність комп'ютерів та Інтернету, що зумовлює вихід знання з-під контролю вузького кола спеціалістів (відповідно, вихід влади з обмеженого кола її носіїв);

— перехід від економіки "фабричних димарів", що базуються на фізичній праці, до економіки, що базується на інформації;

— створення нової наукомісткої системи забезпечення індивідуального й групового (суспільного) добробуту;

— зародження так званого "когнітаріату" (від англ. cognition — знання, пізнання), який йде на зміну пролетаріату й майже усуває його з арени економічного і політичного життя. Йдеться про робітників із середньою і вищою освітою, озброєних сучасними знаннями й інформаційними технологіями.

Якщо коротко підсумувати тоффлерівські ідеї, то більшість визначених ним метаморфоз влади є об'єктивними, глобальними і довготривалими. Вони мають цілу низку наслідків, одним з яких є глобальне загострення боротьби за владу вищої якості — влади знань. Ця боротьба ведеться щонайменше на двох фронтах: між трьома основними геоекономічними полюсами сучасного світу — США, Європою, Японією; між поборниками індустріального суспільства (за Е.Тоффлером, Другої Хвилі розвитку цивілізації) та прихильниками постіндустріального суспільства (Третьої Хвилі). Ці процеси ще не досягли апогею. Проте навіть ті їх прояви, які людство вже відчувало, цілком підпадають під тоффлерівське визначення "загрозливі масштаби боротьби за глобальний контроль".

Осмислюючи нові грані владних відносин, неможливо обійти увагою концепцію "інфократії" Тома Стоун'єра (Великобританія), контури якої були позначені в

роботі "Інформаційне багатство: профіль постіндустріальної економіки" (1983 р.). Базові ідеї інфократичного суспільства зводяться до наступного:

— не природні багатства визначають благополуччя сучасної країни, а розвиток виробничих сил, до складу яких входять наука, знання, талант та інформація;

— у постіндустріальному суспільстві знання замінило собою традиційну тріаду земля — праця — капітал і стало найбільш важливою основою сучасних виробничих систем;

— у постіндустріальній економіці ні земля, ні праця, ні капітал не є лімітуючими чинниками. Такими у сучасному виробництві є інформація.

Наслідок: економічна та політична влада стрімко переходить до виробників інформації, а сама влада на конструкція доповнюється новим блоком — інфократичним. У широкому сенсі інфократія — це влада володарів інформації, зростання їх ролі й значення у всіх сферах суспільного життя в умовах формування інформаційного суспільства. Розвиток останнього призвів до швидкого і широкого зростання прошарку володарів інформаційних агентств і мереж, банків (баз) даних, що негайно перетворило інфократичних лідерів у новий прошарок пануючої еліти [2, с. 72-73].

Продовженням інфократичних студій слід вважати концепцію "нетократії", розроблену Олександром Бардом та Яном Зодеквістом (Швеція). Книга цих авторів "Нетократія: новая правящая элита и жизнь после капитализма" (російський переклад 2004 р.) була прийнята науковим загалом із саркастичною цікавістю, оскільки автори прямо звинуватили всіх попередніх дослідників інформаційного суспільства у їх нездатності розібратися із сутнісними основами владних трансформацій сучасності.

Англійською "net" означає "мережа". Відповідно, "нетократія" є "владою мережі". Шведські дослідники тлумачать поняття "нетократія" доволі широко. Зокрема, це: "новий суспільний лад", який формується в процесі становлення інформаційного суспільства; "новий вищий клас"; "нова правляча еліта"; "новий гегемон інформаційної ери"; "вузьке коло обраних та посвячених"; "інформаційні мережі вищих рівнів". Така розмитість означення спрацьовує проти авторів, проте... пробуджує цікавість.

Отже, "нетократією" слід вважати нову інформаційну еліту, яка тільки формується і статус якої визначається ступенем її включення в інформаційні мережі та вмінням працювати з інформацією. Багатством нетократа є не фізичні цінності (гроші, нерухомість, акції), а невідчужувані особистісні якості — знання, контакти, здатність бути вузлом комунікацій [2, с. 77].

Нетократично усвідомлена природа сучасного суспільства дозволяє бачити нові вертикальні розшарування, нові суперечності між носіями інформації та її споживачами у межах, дозволених нетократами. Навряд чи шведські автори далекі від істини, коли стверджують, що інформаційне суспільство — це "електронне класове суспільство", "суспільство, яке не знає рівності", суспільство, де загострюється проблема "зростаючої нерівності". Отже, антагоністична природа людства не змінилася. Вона набула нових форм виразу, у даному

випадку — інформаційних.

Кілька необхідних висновків. Формування економіки знань змінює параметри осмислення феномена економічної влади: суто економічний підхід повинен бути доповнений соціокультурним аналізом, а відносини економічної влади внутрішньо трансформуються, оскільки вони все більше підкорюються владі знань та інформації.

Постіндустріальне (інформаційне) суспільство — це насамперед суспільство знань та інформації, які суттєво відмінні від матеріального товару. Відносини панування — підкорення, що лежать в основі економічної влади індустріальної якості, суттєво знижують свою ефективність, оскільки здійснювати управління тими, хто володіє знаннями й інтелектом, за допомогою грубої сили й наказу практично неможливо. Тут на перший план виходять відносини творчості, рівноправного партнерства і співпраці.

Економічна влада накопичила достатньо високий рівень матеріального багатства, чим відкрила можливість переходу до постматеріальних цінностей. Утвердження знань та інформації як визначальних ресурсів подальшого розвитку людського суспільства підвищує роль індивідуалізованої власності, що зводиться до розвитку здібностей, володіння знаннями, умінням обробляти й використовувати інформацію. Ця форма власності сприяє саморозвитку людини, її самореалізації, переважанню творчих мотивів діяльності. Відбувається значне зростання ролі людського, інтелектуального капіталу в сучасному суспільстві. Актуалізується влада знань, що ставить перед економічною наукою завдання всебічного осмислення цього процесу.

Влада знань може адекватно реалізовуватися через соціальні мережі, де долаються відносини панування — підкорення, а, власне, економічні інтереси реалізуються шляхом розвитку різних форм соціального партнерства.

Економіка знань знаменує різке зростання інтелектуально насичених технологій, товарів і послуг. Знання перетворюється в найбільш важливий ресурс розвитку. Воно стає необхідним кожному учаснику процесу суспільного відтворення.

Уряди та еліти транзитивних суспільств (до яких належить сучасна Україна) повинні усвідомлювати, що економічна влада, заснована на накопиченні матеріального і грошового багатства, не може бути самоціллю навіть в умовах первинного накопичення капіталу. Якщо ресурси економічної влади не спрямовувати на розвиток науки, освіти, культури, медицини тощо, то українське суспільство й надалі тупцюватиме на місці або навіть регресуватиме з усіма невідомими наслідками глобально-цивілізаційного аутсайдерства.

Література:

1. Тоффлер Э. Метаморфозы власти. Знание, богатство и сила на пороге XXI века: пер. с англ. — М.: ООО "Издательство АСТ", 2004.

2. Маруховський О.О. Інформаційне суспільство: теоретико-концептуальні засади. — К.: Університет "КРОК", 2007.

Стаття надійшла до редакції 12.09.2011 р.